

ilmaisee ortodoksisen käsityksen siitä, että huolimatta 700–800-lukujen ikonoklasmista ja kuvailmaisun länsimaistumisesta uudella ajalla, juuri ortodoksisuudessa olisi oivallettu ja säilytetty olennaisin kristillisestä kuvaperinteestä. Toteutustavaltaan ja eetokseltaan Flinckenberg-Gluschkoffin kirja muistuttaa näin päivitettyä suomalaista versiota Ouspenskyn ja Losskyn tunnetusta teoksesta *The Meaning of Icons* vuosikymmenien takaa.

Ikonin teologista ja kirkollista määrittelyä seuraavat esimerkit ja esittely eri ikoneista ja ikonityypeistä. Kirjoittaja käsittelee seuraavia teemoja: ortodoksinen ikoni (ikonin olemus ja tehtävät), ikonin ”kielioppi” (ikonin ilmaisukeinot ja visuaaliset merkkijärjestelmät), esimerkkejä tunnettujen ikonien tai ikonityyppien tulkinnasta, ihmeitätekevät ikonit, riisit ja votiivilahjat, ikoni kirkossa, kodissa ja mukana elämässä sekä lopuksi vielä erilaisia ikoneihin liittyviä nykyajan seikkoja ja ilmiöitä.

Ikonin puhuu lanseeraa suomenkielelle harvemmin käytettyä termiä ”kanoninen ikoni”. Kanonisuus käsitteenä voi ortodoksisessa käytetyhteydessä viitata moniin seikkoihin: pyhien tekstien korpukseen, kirkko-oikeuteen, tradition legitimaatioon ja autenttisuuteen, kirkollisen hallinnon oikeellisuuteen, pyhäksi toteamiseen ja niin edelleen. Flinckenberg-Gluschkoff käyttää termiä viittaamaan ”alkuperäisen kaanonin mukaisen kuvakielen merkityksen säilyttäneihin ikoneihin”. Määrittely on mutkikas. Kanonisen synonyyminä toimii kirjoittajalla lähinnä termi ”bysanttilainen”, jonka vastakohta on puolestaan ”luontoa jäljittelevä, länsimainen esitystapa”. Ajatus jonkinlaisesta alkuperäisestä kirkkotaiteen visuaalisesta kaanonista on kriittisen tutkimuksen valossa ongelmallinen, mutta kirjoittaja viitanee siihen jo myöhäisantiikkissa muodostuneeseen, yllättävän koherenttiin visuaaliseen kuvastoon, jota on modifioitu ja toistettu läpi keskiajan.

Kuten edellä kirjoitetusta käy ilmi, kirjassa tulevat käsitellyiksi kuin ohimennen ikonimaalauslänsimaistuminen sekä – erityisesti kuvaesimerkkien kautta – uusbyzanttilaisen ikonimaalausperinteen nousu 1900-luvulta eteenpäin. Erityisesti jälkimmäisestä aiheesta olisi voinut toki kertoa enemmän, varsinkin kun kuvamateriaali tarjoaa omat näkökulmansa myös tradition uudistamiseen tai palaamiseen juurilleen.

Teos olisi kaivannut vielä syventämistä ja lähdekräyttistä, vertailevampaa otetta erityisesti suhteessa lähteinä käytettyihin teksteihin ja kuviin. Otan esimerkin sivulta 49, jolla varsin ykskantaan todetaan Jumalanäiti Ennusmerkki -ikonin alkuperän löytyvän tunnetun konstantinopolilaisen suihkulähteen kuva-aiheesta. Tällöin jäävät kertomatta orantti-teeman eli rukoileva naishahmo-motiivin vanhempi esiintyminen jo katakombeissa sekä varsinkin tunnettu roomalainen 300-luvun katakombikuva, jossa näkyy esitystavaltaan arkaainen hahmotelma aiheesta. Tutkistelua voisi jatkaa muun antiikin uskonnollisen kuvaston pariin. Myös väljempi, pohdiskelleva esitystapa olisi syventänyt monien historiallisten detaljien, viitteiden ja kertomusten sijoitumista teokseen.

Loistelias ja toimiva kuvitus on tärkeä osa kirjan toteutusta ja rakennetta. Kirjan taitto on hienosti toteutettu. Kuvamateriaali esittää laajan kirjon erilaisia ikoneiksi tarkoitettuja tai ymmärrettyjä ja ikoneina käytettyjä kuvia, pääasiassa keskiaikaisista, uuden ajan sekä varsinkin 1800- ja 1900-lukujen materiaalia. Kuvissa painottuvat kiintoisasti 1900-luvun loppupuolen uudet ikonit. Erityisen hyödyllisiä ovat votiivilahjoja ja riisoja käsittelevät luvut kuvituksineen.

Marianna Flinckenberg-Gluschkoffin opaskirja ortodoksisien ikonien maailmaan on kokonaisuudessaan kiinnostava, tietorikas ja hyvin suomalaisen ortodoksisuuden visuaalista kontekstia valaiseva, lukemisen arvoinen teos. Kirjan nimeen si-

sältyy kuitenkin melkoinen paradoksi. Puhuuko ikoni? Ikonin perustarkoitus ei ole puhua, vaan näkyä, vaikkakin teoksessa selitetään sanallisesti kuvia. Kyse on visuaalisesta ja materiaalisesta uskonnosta. Pohjoismaisessa protestantismiin kirjallisen diskurssin kyllästävässä uskonnollisessa maailmassa ortodoksisuuden visuaalisuudelle antama painoarvo on huomattava ja kiintoisa poikkeus. Seitsemännän ekumeenisen kirkolliskokouksen Nikeassa vuonna 787 kuville antamat merkitykset haastavat sellaiset monoteistiset perinteet, jotka sulkevat kuvallisen ja katseen visuaalisuuden pois uskonnon sisimmästä harjoittamisesta. Ortodokseille Kristus on paitsi Jumalan Sana myös Jumalan Kuva, ikonien ikoni.

JOHAN BASTUBACKA, DOS.

JOUKO M. V. HEIKKINEN
Kuolema – tie elämään:
Kuolemasta on hyvää
puhua. Rovaniemi:
Väyläkirjat 2016. 221 s.

Vanhan kirkon opetuksen mukaan *ars moriendi est ars bene vivendi* eli hyvän kuoleamisen taito on hyvän elämän taitoa. Teologian tohtori Jouko Heikkinen käsittelee kirjassaan *Kuolema – tie elämään* kysymystä, miksi perinteinen kuoleamisen taito on syytä tuoda esille nykyajassa. Kirjan on tarkoitus olla kuolemaa käsittelevän trilogian ensimmäinen osa. Toisessa osassa Heikkinen käsittelee Martti Lutherin opettamaa *ars moriendia*. Kolmas osa sisältää hengellistä ohjausta sairaalle ja hänen luonaan vierailuille.

Heikkisen lähtökohtana on ihmisen muuttunut suhde kuolemaan. Kuoleamisen taito (*ars moriendi*) tarkoittaa laajaa kirjallisuutta, joka syntyi 1300-luvulla. Eurooppaa koetelti yhteinen uhka, kun rutto raivoi

si koko maanosassa. Kristillisen kirkon tavassa hoitaa sairaita ja kuolevia tuli esille *ars moriendi* viisautta. Se on näkynyt myöhemminkin kirkon suhtautumisessa kuoleviin ja kuolemaan.

Perinteisestä kuoleman kulttuurista siirryttiin 1900-luvun alkupuolella modernin kuoleman aikakauden, jolle on ominaista kuoleman kieltäminen. Painopiste vaihtui. Ruumiista pidettiin parempaa huolta kuin sielusta. Lääkärit tulivat pappien tilalle. Kuolema muuttui surun käsittelemiseksi. Sielunhoidossakin kristillinen *ars moriendi* jäi syrjään, kun sen sisällössä tapahtui muutos. ”Moderni sielunhoito on siis eräänlaisia terapioita kirkon kehyksissä” (s. 69), toteaa Heikkinen.

Kuluneen vuosisadan loppupuolella on alettu puhua kuoleman uudesta tulemisesta. Kuolemaa ja siihen liittyviä ilmiöitä pyrittiin ymmärtämään. Kuitenkin kuoleman kulttuurin muutos on merkinnyt kristinuskon vaikutuksen heikkenevästä. Usko kuolemanjälkeiseen elämään on vähentynyt. Silti ajassamme on merkkejä, jotka ennakoivat *ars moriendi* paluuta.

Heikkisen kirjassa on neljä osaa. Ensin hän luo katsauksen kristillisen kuoleman historiaan reformaatioon saakka. Sen jälkeen hän kuvaa kuoleman teologiassa ja käytännöissä tapahtuneita muutoksia reformaation jälkeen. Kolmanneksi Heikkinen pohtii kysymystä siitä, miten luterilaisesta traditiosta nouseva kuoleman kulttuuri voidaan palauttaa. Lopuksi hän tarkastelee ylösnousemususkoa ja sen perusteita.

Heikkinen on selvittänyt perinteistä *ars moriendi* sen jälkeen, kun hänen tyttärensä kuoli isän syliin pian syntymänsä jälkeen. Hän kirjoitti tapahtuneen jälkeen kirjan *Rakas viimeinen päivä: Ajatuksia kuolemaan valmistautumisesta* (1999). Lähelle tullut kuolema sekä pitkä seurakuntapapin kokemus välittyvät kirjan *Kuolema – tie elämään* sisällössä.

Teos sisältää runsaasti mielenkiintoista analyysia niin kristillisen

kuoleman taidon vaiheista, nykyyhetken ihmisen kuoleman kohtaamisesta kuin ajankohtaisten, kuolemaan liittyvien teemojen käsitteilyä. Kirjoittajan lähdepohja on laaja, kirjallisuusluettelokin on 13 sivua pitkä. Silti lukija jää paikoin kaipaamaan uudempaa tutkimusta ja kirjallisuutta, esimerkiksi silloin kun Heikkinen käsittelee eutanasiaa ja palliatiivista hoitoa. Runsaasta aineistosta – mikä sinänsä on myönteistä – johtuen kirja jättää osittain raskaan ja sirpalemaisen vaikutelman.

Vain elävät voivat keskustella kuolemasta. Silti yleisen kokemuksen mukaan kuolemasta on vaikea puhua. Heikkinen toteaa, että ”kuolemasta puhutaan joka tapauksessa. Ihminen on jatkuvasti kasvokkain elämän päättymisen kanssa. Jos emme ole selvillä kuoleman muuttumisesta elämään johtavaksi tieksi, puhe kuolemasta muuttuu torjunnaksi ja kiertelyksi.” (s. 203). Se peittyikin usein monien kiertoilmaisujen alle.

Nykyajassa korostuu elämän hallinta, johon lääketiede tarjoaa mahdollisuuksia elämän viime vaiheissa. Kaiken kaikkiaan psykologinen tieto on tullut keskeiseksi tavaksi käsitellä kuolemaa ja surua. Tällöin kuitenkin itse kuoleman luonne ja mielekkäisyys jäävät selvittämättä. *Ars moriendi* on jäänyt syrjään, vaikka juuri se tarjoaisi sitä viisautta, jonka avulla kuolema tulee lohdulliseksi ja mielekkääksi. Heikkisen mukaan tässä on kirkolle sekä tehtävä että mahdollisuus. Pohjimmiltaan kyse on kristillisestä todistuksesta ja opetuksesta. Hän esittelee katolisessa kirkossa syntyneitä neokatekumenaattia esimerkkinä tavasta tavoittaa maallistuneet Euroopan kansat.

”Kuolema on ovi elämään”, kuten Bernhard Clairvauxlainen (n. 1090–1153) on viisaasti todennut. Kristinuskon näkökulmasta elämän ja kuoleman tarkoitus tulee ymmärrettäväksi – C. S. Lewisin (1898–1963) sanoin: ”Uskon ylösnousemukseen kuten uskon auringon nousseen; ei

vain sen vuoksi, että näen sen, vaan koska sen avulla näen kaiken muun.”

Teologian tohtori Jouko M.V. Heikkisen kirja *Kuolema – tie elämään* on tarpeellinen puheenvuoro kuolemasta nykyisin käytävään keskusteluun. Hän osoittaa, kuinka vuosisatainen teologien ja sielunhoitajien opastama kuoleman taito, *ars moriendi*, voi yhä puhutella ja auttaa 2000-luvun ihmistä kohtaamaan kuoleman. Kirjan kustantaja on pohjoissuomalainen Väyläkirjat. Heikkisen teos osoittaa, että ajankohtaista teologista kirjallisuutta tulee myös pieniltä kustantajilta.

SEPPO HÄKKINEN,
TEOL. TRI

PRISCILLA SUN KYUNG OH
Rethinking Mental Illness through a Lens of Friendship: A Practical Theological Reflection on Mental Illness through an Autoethnographic Account of Friendship with a Person Suffering from Severe Mental Illness. Aberdeen: University of Aberdeen 2014. 275 s.

Priscilla Sun Kyong Oh on kirjoittanut väitöskirjansa, joka käsittelee ystävyyttä vakavasti psyykkisesti sairaan ihmisen kanssa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millä ystävyys pitkäaikaisesta psyykkisestä sairaudesta kärsivän henkilön kanssa tuntuu ja kuinka tämä kokemus muuttaa käsitystä psyykkisestä sairaudesta ja sen leimaamasta ystävydestä. Ystävyys ihanteena kommunikaation esteistä huolimatta on vastavuoroisuus.

Tutkimuksen voi hyvin sijoittaa myös informaalin hoivan kontekstiin, sillä siinä käsitellään kertojan omia kokemuksia huolenpidos-